

Stephen Gill (toim.) (1993): *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge. 320 s.

Stephen Gillin toimittaman kirjan *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* otsikon kahden ensimmäisen termin keskinäisen suhteen pohtiminen ei vaikuta yhteiskuntateoreettisesti erityisen kiinnostavalta. Antonio Gramscin ajattelua on vuosikymmenten mittaan käsitelty jo niin paljon, että voidakseen sanoa jotain mullistavaa gramscilaisuuden suhteesta historialliseen materialismiin, olisi kaivauduttava kirjan tekijöitä syvemmälle epistemologisiin ja metodologisiin ongelmiin.

Artikkeleista tulee selvästi esiin, että kirjoittajat haluavat tehdä pesäeron neuvostomarxilaisuuteen, mutta gramscilaisuuden suhde moniin viimeaikaisen yhteiskuntateoreettisen keskustelun suuntauksiin jää käsittelemättä. Gramsci on esimerkiksi esiintynyt viimeisen kymmenen vuoden ajan usein marxilaisuuden ja jälkistrukturalismin kytkentöjä koskeneissa keskusteluissa, joihin olisi kaivannut ainakin jotakin kannanottoja tai viittauksia. Kannanottoja lienee tosin tulossa, sillä Gill piti pian kirjan ilmestymisen jälkeen elokuussa 1993 YK-yliopiston Osion liepeillä järjestämässä seminaarissa Michel Foucault'n valtateoriasta vaikutteita saaneen esityksen globaalista panoptikonista. Gillin esitys sai gramscilaisen maailmanpolitiikan tutkimuksen ja Gillin itsensä oppi-isänä tunnetun Robert W. Coxin esittämään epäileviä huomioita siitä, onko Gill »hylkäämässä Gramscin ja ryhtymässä foucaultlaiseksi». Debatti jatkuu Gillin ja Coxin lähitulevaisuuden julkaisuissa.

Myös kirjassa vilahtelevaa pohdintaa rakenteen ja toiminnan välisen suhteen perusongelmasta olisi voinut syventää kytkennöillä asiasta käytävään vilkkaaseen keskusteluun. Teoreettisista tyhjiöistään huolimatta kirja on kuitenkin erinomainen johdatus innovatiiviseen tapaan analysoida maailmanpolitiikkaa. Puutteet kuvastavat osaltaan sitä yleistä ongelmaa, että monet yhteiskuntateoreettisesti merkittävät keskustelut ovat perinteisesti jääneet pimentoon kansainvälisten suhteiden oppiaineen piiriin kuuluvalta tutkimukselta. Hieman kärjistäen ja julmasti yleistäen voisi sanoa, että kansainvälisten suhteiden tutkimus on ollut yksi yhteiskuntatieteen teoreettisista takapajuloista. Tilanne on kenties muuttumassa, kun yhteiskunnallisten prosessien kiihtyvä poikkikansallistuminen innoittaa monia aiemmin kansallisvaltioiden sisäisiin asioihin keskittyneitä tutkijoita kiinnostamaan kansallisvaltioita laajemmista kokonaisuuksista, mikä puolestaan motivoinee kansainvälisten suhteiden tutkijoita avautumaan uusille teoreettisille haasteille.

Se, että kirjan artikkelit ovat enimmäkseen kansainvälisten suhteiden tutkijoiden kirjoittamia, merkitsee siinäkin tapauksessa eräiden teoreettisten kysymysten sivuuttamista. Samalla kuitenkin kirjan kiinnostavuus ja uutuus löytyy juuri otsikon kolmannen termin tuomasta jännitteestä. Kirjoittajien aiempia julkaisuja lukuunotta-

matta gramscilaisuutta on harvoin sovellettu kansainvälisten suhteiden tutkimukseen. Gramscin poliittiset tekstit keskittyvät toki paljolti 1920–1930-lukujen Italian sisäiseen tilanteeseen, mutta kuten kirjoittavat osoittavat, gramscilainen käsitteistö tarjoaa tehokkaita välineitä maailmanpolitiikan analyysiin. Esimerkiksi historiallinen blokki, hegemonia ja orgaaninen intellektuelli ovat Gramscin lähinnä sisäpolitiikkaan soveltamia termejä, joille löytyy empiirisiä vastineita myös modernista maailmanjärjestelmästä.

Kirjan artikkelit ovat avoimen kriittisiä realistisia kansainvälisen politiikan teorioita, uusklassista taloustiedettä ja ortodoksista marxilaisuutta kohtaan, mutta pyrkivät Gillin sanoin välttämään »uutta intellektuaalista kuppikuntaisuutta». Gramscilaisten halu profiloitua ja erottaantua marxahtavien kansainvälisen poliittisen talouden teorioiden parissa ilmenee esimerkiksi kriittisissä huomautuksissa maailmanjärjestelmäteoriaa ja ranskalaisperäistä sääteleykoulukuntaa kohtaan. Vaikka gramscilaisten lähestymistapa tarjoaa parempia välineitä konkreettisten historiallisten prosessien analyysiin kuin useimpien muiden uusmarxilaisten, niin kirjan sinänsä melko lievä ja paikoitellen oikeutettu kritiikki nimenomaan maailmanjärjestelmäteoriaa kohtaan on osin harhaanjohtavaa.

Esimerkkinä »straw man»-kriitikistä on Gillin (11–12) virheellinen väite, että maailmanjärjestelmäteoreetikot käyttäisivät termejä ydin, puoliperiferia ja periferia kuvaamaan yksittäisten valtioiden yhteiskunnallis-taloudellisen kehityksen eri vaiheita. Osa kriitikoista selittyy sillä, että gramscilaiset pyrkivät yleensä tietoisesti välttämään epähistorialliseksi miellettyä rakenne- ja järjestelmäterminologiaa. Wallersteinilainen maailmanjärjestelmän käsite viittaa kuitenkin historiallisiin prosesseihin ja on nähdäkseen yhteensopivampi gramscilaisen ajattelutavan kanssa kuin monet gramscilaiset antavat itse ymmärtää. Yhteyksiä löytyy myös gramscilaisten ja maailmanjärjestelmäteoreetikkojen samankaltaisesta tavasta tulkita ja käyttää Fernand Braudelin ja Karl Polanyin kirjoituksia.

Kritiikki sääteleykoulukunnan valtiokeskeisiä näkemyksiä kohtaan tuntuu sen sijaan melko purevalta. Esimerkiksi Otto Holman (216–219) osoittaa vakuuttavasti ongelmia sääteleyteoreetikko Alan Lipietzin tavassa rajata tuotanto ja pääomien kasaantuminen kansallisvaltioiden sisäisiksi prosesseiksi. Kun Lipietzille maailmanpolitiikka hahmottuu paljolti erillisten kansallisten prosessien välisinä suhteina, Holman korostaa yhä useampien prosessien olevan poikkikansallisia. Toisaalta Holman kritisoi oivallisesti myös maailmanjärjestelmäteoriaa globaalien rakenteiden merkityksen ylikorostamisesta.

Ensimmäisen maailmanpolitiikkaa gramscilaisesta näkökulmasta tarkastelevan merkittävän kokoomateoksen ilmestyminen nostattaa varmasti keskustelua siitä, missä määrin voi puhua gramscilaisesta koulukunnasta. Johdantoartikkelissaan Gill toteaa käyttävänsä kustantajan anonyymin kommentaattorin ehdottamaa termiä »italialainen koulukunta» osittain epäroiden ja ironisesti. Pe-

rusteluna on Gramscin kansallisuuden lisäksi se, että kirjassa on kaksi italialaista kirjoittajaa, Giovanni Arrighi ja Enrico Augelli. Kirjoittajista Kees van der Pijl ja Otto Holman edustavat »Amsterdamin koulukuntaa». Se, että kirja ei muodosta selkeästi määriteltävää koulukuntaa tai täysin yhtenäistä tutkimusohjelmaa, ei toki ole välttämättä puute. Uusien ortodoksioiden sijaan maailmanpolitiikan tutkimus tarvitsee juuri nyt avointa ja kriittistä keskustelua. Moniäänisyys sopii hyvin erityisesti gramscilaisuuteen, sillä poliittisten taisteluiden keskellä ja vanhilassa kirjoittaneen Antonio Gramscin tuotanto on painotellen epäyhtenäistä ja siksi avoin hyvinkin monenlaisille tulkinnoille.

Kyynisen tarkkailijan näkökulmasta 1980-luvun loppupuolella eri puolilla maailmaa virinnyt uusi kiinnostus Gramscin poliittista teoriaa kohtaan onkin saattanut olla lähinnä entisten marxilais-leniniläisten tapa pitää

kiinni vallankumouksellisen retoriikan rippeistä, vaikka käytännössä uusgramscilaisuus on merkinnyt »reformististen» tai »porvarillisten» näkökulmien hyväksymistä. Gramsciin viittaaminen olisi siis helppokäyttöinen koodi, jolla voi osoittaa, ettei ole täysin astunut takinkääntäjien leiriin. Joitakin kirjan kirjoittajien henkilöhistorioita voisikin kenties analysoida kuvitellun kyynisen tarkkailijamme tavoin. Kirjan artikkelit ovat joka tapauksessa osoitus siitä, että Gramscin teoreettisesta perinnöstä löytyy innovatiivisia aineksia maailmanpolitiikan analyysiin. Dogmaattisen marxismi-leninismen konkurssin jälkeen voisi ennustaa tai ainakin toivoa, että maailmanpolitiikan tutkimusyhteisön tietoisuuteen nousisi Gramscin lisäksi myös muita aiemmin sivuutettuja kriittisiä marxilaisia.

TEIVO TEIVAINEN